

Неофіційний переклад

ЧЕТВЕРТА СЕКЦІЯ

СПРАВА «ГОГІТІДЗЕ ТА ІНШІ ПРОТИ ГРУЗІЇ»

(Заява № 36862/05)

СТРАСБУРГ

12 травня 2015 року

ОСТАТОЧНЕ

12.08.2015

Це рішення набуло статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції. Воно може підлягати редакційним виправленням.

У справі «Гогітідзе та інші проти Грузії»

Європейський суд з прав людини (Четверта секція), засідаючи Палатою, до складу якої увійшли:

Пяйві Пірвеля (Päivi Hirvelä), *голова*,
Георг Ніколау (George Nicolaou),
Леді Б'янку (Ledi Bianku),
Нона Цоцорія (Nona Tsotsoria),
Пол Махоні (Paul Mahoney),
Кшиштоф Войтичек (Krzysztof Wojtyczek),
Фаріс Вехабовіц, *судді*,

та Франсуаз Елен-Пассо, *секретар секції Суду*,
після обговорення за зачиненими дверима 14 квітня 2015 р.,
постановляє таке рішення, що було ухвалено в той день:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу розпочато за заявою (№ 36862/05) проти Грузії, поданою до Суду відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) чотирма громадянами Грузії: паном Серго Гогітідзе (далі – перший заявник), паном Анзором Гогітідзе (далі – другий заявник), паном Тенгізом Гогітідзе (далі – третій заявник) і паном Олександром Гогітідзе (далі – четвертий заявник), 4 липня 2005 р.

2. Позивачі були представлені паном К. Кобахідзе, адвокатом, який практикує у Тбілісі. Уряд Грузії (далі – Уряд) був представлений уповноваженою особою з Міністерства юстиції паном Л. Месхорадзе.

3. Заявники, зокрема, стверджували, що встановлена судом конфіскаційна міра є порушенням статті 1 Протоколу № 1 Конвенції.

4. 9 листопада 2009 р. Уряду було направлено повідомлення про клопотання.

5. 22 червня 2010 р. Суд було вперше поінформовано про те, що третій заявник помер 7 травня 2005 р., тобто до подання заяви від його імені.

6. 14 квітня 2015 р. Суд вирішив провести слухання.

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

7. Перший, другий, третій і четвертий заявники народилися в 1951, 1973, 1940 і 1978 роках відповідно. Другий та четвертий заявники є синами першого, а третій заявник є його братом. Перший, другий і четвертий заявники проживають у Москві, Російська Федерація.

A. Порушення справи про конфіскацію майна

8. У травні 2004 року після так званої «Трояндової революції», яка відбулася у країні в листопаді 2003 року, до влади в Аджарській Автономній Республіці (ААР) прийшли нові політичні сили (див. рішення у справі *«Лейбористська партія Грузії проти Грузії» (Georgian Labour Party v. Georgia)*, № 9103 / 04, пункти 11–13, ЄСПЛ 2008).

9. 25 серпня 2004 р. першого заявника, який раніше обіймав посаду заступника міністра внутрішніх справ Аджарії і голови ревізійного управління, окрім скоєння інших злочинів, було звинувачено у зловживанні повноваженнями і вимаганні.

10. 26 серпня 2004 р. прокуратура ААР порушила справу в Аджарському Верховному Суді про конфіскацію неправомірно і нез'ясовно яким чином надбаного майна заявників відповідно до підпункту (1) пункту 1 статті 37 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) і пунктів 5 і 6 статті 21 Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАС); ці законодавчі положення було ухвалено 13 лютого 2004 р.

11. Прокурор підтвердив, що у нього були вагомі підстави вважати, що доходів, які отримував перший заявник на посаді заступника міністра внутрішніх справ у період з 1994 по 1997 рр. і голови ревізійного управління у період з листопада 1997 року по травень 2004 року, не вистачило б для надбання того майна, яке було придбано за той же проміжок часу ним самим, його синами та братом.

212. До листа прокурор також додав велику кількість речових доказів (двадцять три документи), які засвідчили, що, з одного боку, перший заявник, обіймаючи дві вищезгадані посади в Уряді Аджарії, офіційно заробив 1644 і 6023 євро (EUR) відповідно, в той час як, з іншого боку, загальна вартість майна, що придбали він і інші заявники, в цілому становить 450 000 євро (1 053 000 грузинські ларі (GEL)).

Останній показник ґрунтується на експертних висновках двох незалежних аудиторів, які провели оцінювання спірного майна 20 серпня 2004 р.

13. У зв'язку з цим прокурор звернувся до Аджарського Верховного Суду з проханням ухвалити постанову про вилучення у заявників перерахованих нижче об'єктів майна та подальше його повернення державі.

14. До майна першого заявника належали:

- (а) будинок, розташований за адресою вул. Мазніашвілі, 54, м. Батумі;
- (б) будинок, розташований за адресою вул. Грибоедова, 13, м. Батумі;
- (с) перший поверх будинку, розташованого за адресою вул. Горгасалі, 60, м. Батумі;
- (d) частка капіталу готелю Sanarigo, м. Кобулеті;
- (е) автомобіль Mercedes;
- (f) квартира, розташована за адресою вул. Ніношвілі, 1, м. Кобулеті.

15. До майна другого заявника належали:

- (g) два гостьових будинки, розташованих за адресою вул. 9-го квітня 32, м. Кобулеті.

16. До майна третього заявника належали:

- (h) будинок, розташований за адресою вул. Агмашенебелі, 245, м. Кобулеті.

17. До майна четвертого заявника належали:

- (і) квартира, розташована за адресою вул. Горгасалі, 586, м. Батумі;
- (j) квартира, розташована за адресою вул. Гудіашвілі, 4–6, м. Батумі;
- (k) квартира, розташована за адресою вул. Х. Абашидзе, 20, м. Батумі;
- (l) будинок, розташований у приватному секторі за адресою вул. Генерала А. Абашидзе, 6, поряд;
- (m) будинок, розташований за адресою вул. Агмашенебелі. 186, м. Кобулеті.

В. Проведення щодо конфіскації майна судом першої інстанції

18. 30 серпня 2004 р. Верховний Суд Аджарії прийняв клопотання прокурора для розгляду справи по суті. Суд передав лист прокурора разом з усіма супровідними документами заявникам, пропонуючи їм подати письмові відповіді і бути присутніми на усному слуханні, яке було заплановано на 7 вересня 2004 р.

19. Як свідчать відповідні поштові підтвердження щодо отримання, повістки Верховного Суду Аджарії були належним чином доставлені за домашніми адресами всім чотирьом заявникам, але тільки другий заявник, якого представляв адвокат, надав письмові пояснення від 6 вересня 2004 р.

20. Другий заявник стверджував, що майно, яке згадується у пункті (b) вище, насправді належить йому, а не першому заявнику. Щоб довести це, він надав суду договір купівлі – продажу від 2 грудня 1997 р., складений між ним та Г. В., а також документ із Земельного кадастру. Він заявив, що він придбав це майно за 10 174 євро. Його тесть, з яким другий заявник і його дружина жили після того, як вони одружилися, допоміг їм придбати цей будинок. Він також надав довідку з банку про те, що його тесть взяв позику, а також надав свідчення різних свідків.

21. Другий заявник також пояснив, що майно, яке згадувалося в пункті (f) вище, належить пану Н. Ю., який не був ні близьким родичем, ні будь-яким іншим чином пов'язаним із першим заявником. Тому це майно не повинно підлягати конфіскації.

22. Щодо майна, згаданого у пункті (g) вище, другий заявник стверджував, що перший заявник не мав жодного стосунку до його покупки або ремонту і що він, другий заявник, був єдиним власником цього майна. Він придбав нерухомість в однієї жінки за 4069 євро з допомогою свого хрещеного батька пана В. М., який нібито позичив йому 50 000 доларів США (USD) на оновлення будівель.

23. Отже, другий заявник звернувся з проханням, щоб майно, зазначене у пунктах (b), (f) і (g) вище, було вилучено зі списку конфіскації і щоб суд приділив належну увагу наданим доказам, які свідчать, що відповідне майно не було отримано неправомірним шляхом.

24. Оскільки перший, третій і четвертий заявники не надали письмових відповідей або не з'явилися у Верховному Суді Аджарії 7 вересня 2004 р., Суд вирішив відкласти слухання до 9 вересня 2004 р. Відповідні повістки знову були належним чином доставлені за домашніми адресами цих заявників, але і вдруге жоден з них не з'явився у Суді особисто або шляхом призначення адвоката.

25. Верховний Суд Аджарії розпочав слухання у справі 9 вересня 2004 р., на яке перший, третій і четвертий заявники та їхні адвокати не з'явилися без поважних причин. На слуханні був присутній адвокат другого заявника, який знову наголошував на тому, що майно, згадане у пункті (d) вище, також належало його клієнту, але він віддає його державі як подарунок. У відповідь на це Верховний Суд Аджарії

змінив ім'я відповідача у тій частині справи і назвав другого заявника власником майна, що стало предметом розгляду. Другий заявник також пояснив, що, окрім тих грошей, які позичив йому хрещений батько, він купив і відремонтував майно, згадане у пункті (g) вище, власним коштом за рахунок своєї зарплати директора компанії, в якій він володів чвертю акцій. Відповідно до протоколу засідання ради директорів цієї компанії від 1 липня 2004 р., прибуток від його активів становив 17 987 євро.

26. 10 вересня 2004 р. Верховний Суд Аджарії ухвалив рішення за відсутності першого, третього і четвертого заявників, які були двічі повідомлені про слухання, але не з'явилися на нього без поважних причин (підпункт 2 пункту 1 статті 26 КАС).

27. Таким чином, Верховний Суд Аджарії ухвалив розпорядження про конфіскацію майна, що належало першому заявнику і зазначене у пунктах (a), (c) і (e), другому заявнику і зазначене у пунктах (d) і (g), і майна, зазначеного у пунктах (i)–(m), що належало четвертому заявнику. На думку Суду, зокрема, сум 1644 і 6023 євро, які перший заявник заробив на посадах заступника міністра внутрішніх справ і голови ревізійного управління відповідно, не вистачило б для придбання нерухомості, що є предметом розгляду справи, й інші заявники також не заробляють достатньо коштів. Доходів першого заявника було достатньо тільки для забезпечення потреб сім'ї, що складається з чотирьох осіб. Суд заявив, що заявники, а саме перший, третій та четвертий, які не змогли постати перед Судом, не виконали умов тягара доведення шляхом спростування претензій прокуратури.

28. Щодо майна, згаданого у пункті (g) вище, Верховний Суд Аджарії дійшов висновку, що другий заявник не зумів довести законність походження грошей, які він використовував, щоб придбати майно, яке було оцінено незалежними аудиторами, які оцінили як ділянку землі, так і чотири гостьових будинки, розташованих на ній, загальна вартість яких становить не менше 94 000 євро.

29. Крім того, Верховний Суд Аджарії встановив, що майно, яке згадується у пункті (b) вище, належало другому заявнику, а майно, яке згадується у пункті (f), належало третій стороні. Таким чином, клопотання прокурора щодо цих двох об'єктів власності було відхилено: щодо першого об'єкта суд визнав докази другого заявника, які доводили законне походження майна.

30. Щодо майна третього заявника, зазначеного у пункті (h) вище, було встановлено, що це був сімейний будинок, який не мав жодного стосунку до діяльності першого заявника. Але оскільки власність була відремонтована в той час як перший заявник перебував на державній

службі і вартість цього майна, відповідно до офіційної оцінки, становить 24 418 євро, третій заявник був зобов'язаний виплатити державі компенсацію в розмірі 10 174 євро.

С. Справа про конфіскацію майна у суді касаційної інстанції

31. Усі чотири заявники, яких представляв адвокат, а також прокурор, оскаржили рішення суду першої інстанції від 10 вересня 2004 р.

32. Заявники звернулися з клопотанням про призупинення процедури конфіскації майна до закриття кримінальної справи, порушеної проти першого заявника. Вони скаржилися, що у процедурі конфіскації на них було перекладено тягар доведення. Перший, третій і четвертий заявники також скаржилися, що їм не було надано можливості надати свої докази у суді першої інстанції. Крім того, перший заявник скаржився, що йому було відмовлено у праві на презумпцію невинуватості під час проведення процедури конфіскації.

33. 22 жовтня 2004 року дружина першого заявника у Верховному Суді Грузії стверджувала, що вона, її син та четвертий заявник були власниками майна, згаданого у пункті (m) вище. Вона пояснила, що була громадянкою Росії і продала сімейний будинок у Смоленській області за згодою її братів і сестер, щоб купити нерухомість у Кобулеті, де її російські родичі проводять свій літній відпочинок.

3. 3 листопада 2004 р. пан С. Чичинадзе, третя сторона, звернувся до Верховного Суду Грузії, заявивши, що рішення Верховного Суду Аджарії щодо майна, згаданого у пункті (a) вище, було незаконним, тому що це майно раніше належало йому і на цей час є предметом спору між ним і першим заявником. 15 грудня 2004 р. пан Чичинадзе направив до Верховного Суду Грузії рішення Батумського міського суду від 14 листопада 2004 р., у якому визнається його право власності на майно. Він просив, щоб його майно було вилучено зі списку конфіскації, наданого прокурором (для більш докладної інформації див. «Чичинадзе проти Грузії» (*Tchitchinadze v. Georgia*), № 18156/05, пункт 13, 27 травня 2010 р.).

35. На слуханні адвокат чотирьох заявників стверджував, що справу стосовно першого, третього і четвертого заявників потрібно направити на новий розгляд, тому що троє чоловіків не змогли бути присутніми під час розгляду цієї справи у суді першої інстанції. Він також поскаржився на те, що доказам, наданим другим заявником, не було приділено належної уваги.

36. 17 січня 2005 р. Верховний Суд Грузії частково скасував рішення суду першої інстанції щодо майна, згаданого у пункті (а) вище, а саме будинку, що розташований за адресою вул. Мазніашвілі, 54, м. Батумі, визнавши, що це майно є власністю пана С. Чичинадзе (докладніше див. згадану вище справу *Чичинадзе (Tchitchinadze)*, пункти 16–17). В усьому іншому він дотримувався обґрунтувань Верховного Суду Аджарії, а саме, що доходів першого заявника не вистачило б йому та членам його родини для купівлі майна, що є предметом розгляду справи, в той час як інші заявники також не заробляють достатньо коштів. Стосовно тверджень дружини першого заявника, Верховний Суд Грузії зауважив, що у Земельному кадастрі зазначено лише четвертого заявника як власника майна, згаданого у пункті (m) вище.

D. Конституційне провадження

37. 6 грудня 2004 р. перший заявник подав конституційну скаргу. Він стверджував, що підпункт 1 пункту 1 статті 37 Кримінального процесуального кодексу (КПК) і пункти 5 та 6 статті 21 Кодексу адміністративного судочинства (КАС), який був ухвалений 13 лютого 2004 р., суперечили таким конституційним положенням: стаття 14 (заборона дискримінації), стаття 21 (захист власності), стаття 40 (презумпція невинуватості) і пункти 2 і 5 статті 42 (зворотна дія закону про кримінальну відповідальність у часі) Конституції Грузії.

38. Загалом, у своїй конституційній скарзі перший заявник повторив аргументи, які він раніше надав Верховному Суду Грузії. Зокрема, він скаржився, що конфіскація його майна і членів його сім'ї зводилася до кримінального покарання, що накладалось на нього на момент відсутності остаточного засудження, яке встановило б його провину, і що його не повинні були змушувати нести тягар доведення своєї невинуватості, тобто законності спірного майна. Він також скаржився на те, що конфіскація майна за таких обставин є порушенням його права вважатися невинним, поки його звинувачення в корупції не буде доведено. Перший заявник також стверджував, що він і його родина придбали це майно задовго до набрання чинності поправками від 13 лютого 2004 р., і тому застосування зворотної дії закону у часі щодо цих положень у цій ситуації є неконституційним. З цих причин він заявив, що процедура конфіскації, передбачена оспорюваними положеннями КПК і КАС, була довільною і є порушенням конституційної гарантії захисту своєї приватної власності.

39. Рішенням Конституційного Суду від 13 липня 2005 р., заслухавши доводи та докази від багатьох юридичних експертів і

свідків сторін, відхилив скаргу заявника, назвавши її необґрунтованою на підставі таких міркувань.

40. По-перше, проводячи аналогію зі статтею 1 Протоколу № 1 Конвенції, Конституційний Суд зазначив, що грузинське конституційне положення про захист права власності (стаття 21 Конституції) також не виключає можливості позбавлення майна, якщо така міра була законною, служила суспільному інтересу і задовольняла критерії співмірності. Суд потім наголосив, що тільки законно отримане майно може бути повністю конституційно захищено; у випадку з першим заявником існувала законна підозра щодо правомірності походження майна, яку він і члени його родини не змогли спростувати під час відповідних судових розглядів.

41. Конституційний Суд також зазначив, що адміністративні процедури конфіскації, передбачені підпунктом 1 пункту 1 статті 37 КПК та пунктами 5 та 6 статті 21 КАС, жодним чином не можуть прирівнюватись до кримінальної справи, оскільки мова про визначення кримінального обвинувачення не йшла; навпаки, розгляд таких справ є класичним прикладом цивільного спору між державою в особі прокурора та приватними особами. З огляду на «цивільний» характер справи, що є предметом розгляду, було ухвалено, що тягар доведення під час розгляду справи повинен бути покладений на відповідача, другого заявника. Посилаючись на власні порівняння правових досліджень і рішень Суду у справах «*Раймондо проти Італії*» (*Raimondo v. Italy*) (22 лютого 1994 р., пункти 16–20, серія А, № 281А) і «*AGOSI проти Сполученого Королівства*» (*AGOSI v. the United Kingdom*) (24 жовтня 1986 р., пункти 33–42, серія А, № 108), Конституційний Суд додав, що такі цивільні механізми, включаючи конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом або іншим чином незаконно отримане або необґрунтоване майно, були відомі деяким західним демократіям, зокрема Італії, Сполученому Королівству та Сполученим Штатам Америки.

42. Стосовно питання про зворотну дію закону у часі з метою застосування поправки від 13 лютого 2004 р. щодо провадження адміністративної процедури конфіскації, а також застосування презумпції невинуватості до другого заявника, то Конституційний Суд ухвалив, що оскільки розгляд справи був «цивільним», а не «кримінальним», то вищезгадані кримінально-правові гарантії у цьому випадку застосовувати не можна. Більш того, поправка від 13 лютого 2004 р. не є якою-небудь новою концепцією, вона, радше, заново, більш ефективно врегульовувала наявні заходи, спрямовані на запобігання та викорінення корупції у державних органах. Зокрема,

Конституційний Суд посилався на Закон 1997 року про конфлікт інтересів та корупцію на державній службі, який вимагав, щоб всі державні посадові особи не тільки декларували власне майно, майно родини і близьких родичів, а й надавали докази того, що це майно було отримано законним шляхом.

43. Конституційний Суд заявив, що поправки від 13 лютого 2004 р., безсумнівно, слугували підсиленням суспільного інтересу у боротьбі з корупцією і що критерій співмірності також має бути належним чином задоволено під час конфіскаційної процедури, що повинна чесно проводитись у національних судах.

II. ВІДПОВІДНІ МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ І НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

A. Закон про конфлікт інтересів та корупцію на державній службі 1997 року, який діяв на момент обставин справи

44. 17 жовтня 1997 р. Закон про конфлікт інтересів та корупцію на державній службі, в якому визначені принципи і методи попередження і викорінювання корупції на державній службі, є першим важливим законодавчим актом в історії незалежної Грузії, що був ухвалений парламентом Грузії.

45. У першій статті 1 Закону проголошено, що його головною метою було запобігти, виявити і покласти край корупції, а також притягнути корумпованих державних посадових осіб до відповідальності.

46. Стаття 3 Закону визначає поняття «корупція на державній службі» як зловживання повноваженнями державної посадової особи під час виконання її обов'язків, своєю посадою або чинення впливу, пов'язаного з цією посадою, з метою необґрунтованого збагачення. Це ж положення визначає термін «корупційне правопорушення» як діяння, яке має ознаки «корупції на державній службі» та яке може бути підставою для притягнення до дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності. У статті 4 пояснено, що саме мається на увазі під поняттям «члени родини» державного посадовця та «близькі родичі», визначення, які включають братів, сестер, дітей та батьків.

47. Глава IV Закону (у статтях 14 і 19) накладає на державних посадових осіб зобов'язання щороку декларувати свою власність (у період від 1 до 30 квітня). Декларація повинна містити не тільки перелік майна, що належить державній посадовій особі особисто,

«членам її родини», «близьким родичам», та реальну ринкову вартість цього майна, а й інформацію про його походження. Декларації, які щорічно подавались державними посадовими особами, були публічними документами.

48. Відповідно до пунктів 1 і 2 статті 20 цього Закону, корупційне правопорушення або інше порушення вимог, встановлених Законом, призвело до зростання відповідальності згідно з правилами, встановленими конкретно з цією метою кримінальним або адміністративним законодавством. У цьому випадку, якщо не виникло ні кримінальної, ні адміністративної відповідальності, необхідно вжити такий дисциплінарний захід, як звільнення з посади.

В. Внутрішнє законодавство про конфіскацію незаконно набутого майна або необґрунтованого багатства, яке було чинним на момент обставин справи

49. 13 лютого 2004 року було прийнято дві основні законодавчі поправки, спрямовані на активізацію зусиль для боротьби зі злочинністю, приділяючи особливу увагу економічним злочинам і злочинам, вчиненим на державній службі. Однією з таких поправок було впровадження угоди про визнання винуватості у Кримінальному процесуальному кодексі (див. *«Нацвлішвілі і Тогонідзе проти Грузії» (Natsvlishvili and Togonidze v. Georgia)*, № 9043/05, пункт 49, ЄСПЛ 2014 (витяги)), в той час як друга поправка, яка стосувалася як Кримінального процесуального кодексу, так і Кодексу адміністративного судочинства, регулювала механізм конфіскації незаконно отриманого майна.

50. Відповідно до цієї другої поправки від 13 лютого 2004 р., грузинське законодавство передбачає дві процедури конфіскації майна: «кримінальну конфіскацію» та «адміністративну конфіскацію». Кримінальна конфіскація мала загальний характер і стосувалася позбавлення предметів злочину, а також засобів вчинення і доходів від злочину; накладалася вона в межах процедури ухвалення вироку після остаточного засудження, що встановлювало вину людини. Процедура адміністративної конфіскації, яка регулювалася пунктом 1 статті 37 Кримінального процесуального кодексу (КПК) і пунктами 4–11 статті 21 Кодексу адміністративного судочинства (КАС), була спеціально спрямована на стягнення неправомірно набутого майна і необґрунтованого багатства у державного службовця, а також у членів його родини, близьких родичів і так званих «пов'язаних осіб», навіть за

відсутності попереднього кримінального засудження відповідної посадової особи.

51. Хоча судимість не є необхідною умовою, адміністративна конфіскація може бути ухвалена тільки в тому разі, якщо чиновнику вперше висунуті звинувачення у скоєнні злочинів (включаючи корупцію), що були вчинені під час його перебування на посаді проти інтересів державної служби, підприємства або організації, які мають стосунок до справи, або звинувачено у скоєнні одного з таких злочинів: відмивання грошей, вимагання, незаконне привласнення, розтрата, ухилення від сплати податків або порушення митних правил, незалежно від того, чи перебувала відповідна посадова особа все ще на посаді чи ні.

52. Таким чином, якщо відповідна посадова особа була звинувачена в одному або декількох із вищезазначених злочинів, а також прокурор, відповідальний за розслідування, висунув обґрунтовані підозри, що майно цієї державної посадової особи та / або її членів родини, близьких родичів і «пов'язаних осіб», можливо, було придбано незаконно, прокурор може подати «цивільний позов» (საზღველო) до суду відповідно до пункту 1 статті 37 КПК, вимагаючи конфіскацію майна «здобутого нечесним шляхом» та необґрунтованого багатства.

53. Після того як прокурор подав цивільний позов про конфіскацію, що мав бути обґрунтованим з достатньою кількістю документальних доказів, тоді тягар доведення буде перекладено на відповідача. Якщо останній не в змозі спростувати твердження прокурора, надавши документи, які підтверджують, що майно (або фінансові ресурси на придбання майна) було отримано законно або податки за це майно були належним чином сплачені, суд, упевнившись, що вимога прокурора була належним чином обґрунтована, ухвалить постанову про конфіскацію зазначеного майна (пункт 6 статті 21 КАС).

54. Відповідно до пункту 8 статті 21 КАС, метою адміністративної конфіскації було відновлення ситуації, яка існувала до придбання оспорюваного майна державною посадовою особою за допомогою неправомірних засобів. Зокрема, конфісковане майно в цих адміністративних процедурах необхідно повернути її законному власнику (власникам), яким може бути приватна або юридична особа, після того, як юридичні претензії на власність усіх інших третіх сторін були задоволені. Якщо законного власника неможливо встановити на час проведення процедури конфіскації, майно конфіскується на користь держави (підпункт 1 пункту 8 статті 21 КАС). Вартість конфіскованого також можна визначити відповідно до підпункту 3

пункту 8 статті 21 КАС, в якому зазначено, якщо майно, яке підлягає конфіскації, неможливо передати державі в його первісній формі, відповідач повинен виплатити грошову компенсацію, що відповідає вартості нерухомості.

С. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції

55. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції 2005 року була ратифікована і набрала чинності стосовно Грузії 8 листопада 2008 р.

56. Статтю 31 і підпункт «с» пункту 1 статті 54 цієї Конвенції, в яких йдеться про принцип загального визнання конфіскації майна, пов'язаного з корупцією, або доходів, здобутих злочинним шляхом унаслідок корупційних правопорушень, сформульовані таким чином:

Стаття 31. Блокування, арешт і конфіскація

«1. Кожна Держава-учасниця вживає, максимальною мірою, можливою в рамках її внутрішньої правової системи, таких заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення можливої конфіскації:

(а) доходів від злочинів, що визначені цією Конвенцією, або майна, вартість якого відповідає вартості таких доходів;

[...]

4. Якщо такі доходи від злочинів були перетворені, частково або повністю, в інше майно, заходи, зазначені в цій статті, застосовуються до такого майна.

5. Якщо такі доходи від злочинів були долучені до майна, придбаного із законних джерел, то конфіскації, без шкоди для будь-яких повноважень, що стосуються заморожування або арешту, підлягає та частина майна, яка відповідає оціненій вартості долучених доходів.

6. До прибутку або інших вигод, які одержані від доходів, здобутих злочинним шляхом, від майна, в яке були перетворені такі доходи, або від майна, до якого були долучені такі доходи, також застосовуються заходи, зазначені в цій статті, так само й такою самою мірою, як і до доходів, що здобуті злочинним шляхом.
[...]

8. Держави-учасниці можуть розглянути можливість встановлення вимоги про те, щоб особа, яка вчинила злочин, довела законне походження таких удаваних доходів від злочину або іншого майна, що підлягає конфіскації, тією мірою, якою така вимога відповідає основоположним принципам їхнього внутрішнього права й характеру судового або іншого розгляду.

9. Положення цієї статті не тлумачаться так, щоб завдавати шкоди правам добросовісних третіх осіб...»

Стаття 54. Механізми вилучення майна за допомогою міжнародного співробітництва у питаннях конфіскації

«1. Кожна Держава-учасниця... відповідно до свого внутрішнього права:

[...]

(с) розглядає питання про вжиття таких заходів, які можуть бути необхідними, щоб створити можливість для конфіскації такого майна без ухвалення вироку в рамках кримінального провадження у справах, якщо злочинець не може бути підданий переслідуванню з причини смерті, переховування або відсутності чи в інших відповідних випадках».

57. Відповідні витяги з Технічної інструкції з імплементації Конвенції ООН проти корупції дали роз'яснюють низку ключових правових понять, які стосуються конфіскації доходів, здобутих злочинним шляхом, що пов'язані з корупційними злочинами:

«IV. Що слід розглядати як доходи, здобуті злочинним шляхом, з метою конфіскації»

Пункти 4, 5 та 6 статті 31 окреслюють мінімальну сферу застосування заходів для того, щоб повною мірою виконувати положення статті.

Пункт 4

Стосується ситуацій, в яких доходи були перетворені в інше майно. У цьому випадку держави-учасниці повинні розглядати справи про конфіскацію перетвореного майна, а не прямих доходів.

З огляду на те що правопорушники намагатимуться якомога швидше позбавитись первинних доходів від злочинів для того, щоб завадити слідчим органам виявити таке майно, це положення є досить актуальним при застосуванні об'єктної моделі конфіскації з тим, щоб уникнути конфліктів з потенційними *добросовісними* третіми особами і сприяти діяльності слідчих органів та прокуратури. Це положення відображає ту ж теорію, яка лежить в основі ціннісної моделі конфіскації: в ній важливим є попередження збагачення правопорушника незаконним шляхом.

У ньому виражено так звану теорію «заплямованого майна», тобто під час обміну заплямованого майна на «чисте» майно, останнє стає заплямованим. У той час як це може викликати питання про добросовісне отримання майна, країни розробили вимоги, за яких законодавство дає першість безвідкличності «заплямованого» майна незалежно від його повторної передачі, прийому і перетворення.

Пункт 5

Стосується ситуацій, в яких доходи від злочинів були долучені до майна, отриманого із законних джерел. Держави-учасниці повинні конфіскувати будь-яке таке майно не більш як в обсязі оцінної вартості доходів. Як було зазначено вище, обидві ситуації можуть створювати певні проблеми, коли конфіскаційна система функціонує в межах системи об'єктної конфіскації, що вимагає визначення поняття майна, отриманого внаслідок скоєння злочину. За функціонування системи ціннісної конфіскації в таких ситуаціях не виникає жодних проблем.

Пункт 6

Цей пункт вимагає від держав-учасниць конфіскувати не тільки первинні, а й вторинні доходи, одержані злочинним шляхом. Первинні доходи це ті, що були безпосередньо отримані внаслідок вчинення злочину, наприклад хабар у розмірі 100 000 доларів. Вторинні доходи, навпаки, належать до вигод, одержуваних від первинних доходів, як банківські відсотки або збільшення суми в результаті інвестицій. У зв'язку з цим Конвенція вимагає від держав-учасників забезпечити обов'язкову конфіскацію як первинних, так і вторинних доходів.

Хоча визначення поняття доходів, здобутих злочинним шляхом, наведено у пункті «g» статті 2 і включає майно, «отримане внаслідок злочину», та майно, «отримане від злочину», цей пункт прямо стосується «[П]рибутків або інших вигод», що одержуються від доходів, отриманих злочинним шляхом, і поширюється на прибутки, що надходять у результаті виникнення будь-якої із ситуацій, згаданих у пунктах 4 і 5, – тобто майна, що перетворюється і долучається до іншої власності. Іншими словами, будь-який приріст доходів, одержаних злочинним шляхом, навіть якщо вони не пов'язані з будь-якою злочинною діяльністю, також повинен конфіскуватися.

[...]

Пункт 8

Пункт 8 рекомендує державам-учасникам розглянути можливість перенесення тягара доведення походження можливих доходів від злочину.

[...]

[О]крім процедур *sui generis*, в яких застосовують некримінальні стандарти доказів після визнання провини, органами влади також було ухвалено низку цивільних процедур конфіскації, які діють *in rem* і регулюються стандартами наявності вагомих доказів.

VII. Захист добросовісних третіх осіб

Пункт 9 вимагає, щоб держави-учасниці не створювали будь-яких нових положень цієї статті, що завдають шкоди правам *добросовісних* третіх осіб. Однак Конвенція не визначає, якою мірою необхідно забезпечити ефективність засобів правового захисту третіх сторін з метою збереження їхніх прав. Таким чином, при виконанні цього положення, держави-учасники, можливо, побажають взяти до уваги те, що деякі органи влади віддали перевагу встановленню конкретних процедур щодо третіх осіб, які заявляють своє право власності на арештоване майно, в яких сторона звинувачення оцінює, чи заявник(и):

- діяли з метою приховування правопорушення або були залучені у будь-яких супутніх злочинах;
- мають правовий інтерес до власності;
- доклали зусиль з метою повернення майна відповідно до закону і комерційної практики;
- Якщо майно вимагає відкритої реєстрації угоди або будь-якої адміністративної процедури, така інформація була надана стороною (наприклад, нерухомість або транспортний засіб);
- Якщо угода була відплатною, чи відповідала вона реальним ринковим цінам».

D. Конвенції Ради Європи

1. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом 1990 року

58. У Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом 1990 року (ETS

№ 141), що набула чинності стосовно Грузії 1 вересня 2004 р., визначено, що один із «сучасних і ефективних методів» у «боротьбі із серйозними злочинами... полягає у позбавленні правопорушників доходів, одержаних злочинним шляхом» (див. преамбулу до Конвенції).

59. Конвенція закликала сторони, що підписали Угоду, вжити «таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення її спроможності конфіскувати засоби і доходи або власність, вартість якої відповідає таким доходам» (стаття 2). У той же час термін «конфіскація» був визначений як «покарання або захід, призначені судом після розгляду справи стосовно кримінального злочину чи кримінальних злочинів, результатом якого є остаточне позбавлення власності» (стаття 1).

4. Пояснювальна доповідь до Конвенції 1999 року додатково уточнює відповідні юридичні терміни:

«15. ...Експерти також змогли виявити суттєві розбіжності щодо процедурної організації ухвалення рішень про конфіскацію (рішень, ухвалених кримінальними судами, адміністративними судами окремих судових органів, в цивільному або кримінальному процесі абсолютно окремо від тих, в яких була визначена провина правопорушника (ці процедури згадуються в тексті Конвенції як «справи з метою конфіскації» і в пояснювальній доповіді іноді як «справи *in rem*»). Також можна було виявити відмінності щодо методичної бази таких рішень (презумпції незаконно придбаного майна, строки тощо).

[...]

23. Комітет обговорив питання про необхідність визначити поняття «конфіскація» або «порядок конфіскації» відповідно до Конвенції. ...Поняття «конфіскація» було визначено для того, щоб зрозуміти, що, з одного боку, Конвенція має справу тільки зі злочинною діяльністю або діяннями, пов'язаними з нею, наприклад такі, що стосуються цивільних процедур *in rem*, і, з іншого боку, що відмінності в організації судової системи та правила проведення процедур не виключають застосування Конвенції. Наприклад, той факт, що конфіскація в деяких державах розглядається не як кримінальна санкція, а як міра безпеки чи інший захід, є невідповідним настільки, наскільки конфіскація пов'язана зі злочинною діяльністю. Крім того, також є неправильним те, що конфіскація може іноді провадитись за розпорядженням судді, який, строго кажучи, не є кримінальним суддею, за умови, що таке рішення було ним ухвалено. Термін «суд» має таке ж значення, що і у статті 6 Європейської конвенції про права людини. Експерти погоджуються, що чисто адміністративна санкція не була включена у сферу застосування Конвенції».

2. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму 2005 року

61. У 2005 році Рада Європи ухвалила ще одну, більш повну, Конвенцію про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму (ETS № 198). Грузією вона була ратифікована 1 травня 2014 р.

62. Статті 3 і 5 Конвенції 2005 року, у відповідній частині, проголошує таке:

Стаття 3. Заходи з конфіскації

«4. Кожна Сторона вживає таких законодавчих або інших заходів, які можуть бути необхідними для того, щоб вимагати від правопорушника, стосовно серйозних злочинів або злочинів, визначених національним законодавством, докази щодо походження підозрілих доходів або іншого майна, яке підлягає конфіскації, настільки, наскільки така вимога відповідає принципам її національного законодавства».

Стаття 5. Блокування, арешт і конфіскація

Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для того, щоб забезпечити застосування заходів з блокування, арешту й конфіскації також до:

- a) майна, в яке були перетворені або конвертовані доходи;
- b) майна, одержаного із законних джерел, якщо до нього було цілком або частково прилучено доходи, – не більш ніж в обсязі оцінної вартості таких доходів;
- c) прибутку або інших вигод, одержаних від доходів, від майна, в яке були перетворені або конвертовані доходи, одержані злочинним шляхом, або від майна, до якого прилучено доходи, одержані злочинним шляхом, – аж до оцінної вартості таких доходів, у такий самий спосіб і настільки, який і наскільки застосовується до доходів».

63. Пояснювальна доповідь до Конвенції 2005 року підтверджує, що:

«39. Поняття “конфіскація” було визначено для того, щоб зрозуміти, що, з одного боку, Конвенція 1990 року має справу тільки зі злочинною діяльністю або діями, пов'язаними з нею, наприклад такі, що стосуються цивільних процедур *in rem*, і, з іншого боку, що відмінності в організації судової системи та правила проведення процедур не виключають застосування Конвенції 1990 року та цієї Конвенції. Наприклад, той факт, що конфіскація в деяких державах розглядається не як кримінальна санкція, а як міра безпеки чи інший захід, є невідповідним настільки, наскільки конфіскація пов'язана зі злочинною діяльністю. Крім того, також є неправильним те, що конфіскація може іноді провадитись за розпорядженням судді, який, строго кажучи, не є кримінальним суддею, за умови, що таке рішення було ним ухвалено».

64. Далі у Пояснювальній доповіді зазначено, що:

«71. Пункт 4 статті 3 зобов'язує Сторони забезпечити можливість скасування тягаря доведення законного походження ймовірних доходів або іншого майна, що підлягає конфіскації у тяжких злочинах. [...]

76. Це положення підкреслює, зокрема, необхідність застосування таких заходів також до доходів, які були долучені до майна, придбаного із законних джерел, або які були іншим чином перетворені або конвертовані».

Е. Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF)

5. Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) була створена в липні 1989 року як міжурядова група Групою семи (G-7) на саміті у Парижі. Відтоді у всьому світі існує визнаний авторитетний орган, що встановлює універсальні стандарти і розробляє політику боротьби, окрім іншого, з відмиванням грошей. У 2003 році FATF надала конкретну рекомендацію, яка була схвалена Грузією, що вимагає провадження конфіскації навіть за відсутності попередньої судимості (Рекомендація № 3):

«Конфіскація та тимчасові заходи

3. ...Країни повинні розглянути можливість вжиття заходів, якими дозволяється конфіскація таких доходів або засобів без кримінального засудження (конфіскація, не заснована на обвинувальному вирокі суду) або якими вимагається від правопорушника підтвердити законне походження власності, що інакше підлягає конфіскації, тією мірою, наскільки така вимога відповідає принципам їхнього національного законодавства».

Е. Комітет експертів Ради Європи з оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (MONEYVAL)

66. У своєму першому Оціночному звіті щодо Грузії, що стосується візиту групи експертів до країни у період з 23 по 26 жовтня 2000 року, MONEYVAL відмітив і порекомендував таке:

«2. Основними напрямками, що генерують незаконні доходи і ставлять під серйозну загрозу економічний розвиток Грузії, є корупція, шахрайство, ухилення від сплати податків, а також контрабанда товарів. [...]

6. Експерти вважають, що режими арешту і конфіскації слід переглянути і узгодити з міжнародно визнаними стандартами. ...На думку експертів, процедура конфіскації має відповідати вимогам Страсбурзької конвенції – із можливістю конфіскації доходів та засобів, і якщо вони були перетворені в інший вид власності, необхідно стягнути еквівалентну вартість такого майна».

67. У контексті другого оціночного візиту до Грузії командою експертів MONEYVAL, що відбувся у період з 21 по 23 травня 2003 р., в Оціночному звіті другого туру знову було розкритиковано діяльність внутрішніх органів за наявність прогалин у нормативно-правовій базі країни, що стосуються конфіскації доходів, одержаних злочинним шляхом:

«8. ...[К]онфіскація еквівалентної вартості не регулювалася законодавством Грузії на момент перебування команди експертів у країні. Дійсно, відсутність реальних заходів конфіскації була однією з головних причин відсутності

розслідувань і судових переслідувань у справах про відмивання грошей. З метою створення належної правової структури для підтримки конфіскації в усіх випадках отримання злочинних доходів (як прямих, так і непрямих), необхідно допрацювати нормативно-правову базу та запровадити конфіскацію, що ґрунтується на еквівалентній вартості таких доходів. У звіті також було рекомендовано враховувати елементи практики, які довели свою цінність в інших частинах права, включаючи перекладання тягаря доведення законного походження ймовірних доходів, зокрема, під час розгляду серйозних прибуткових злочинів».

68. Після свого візиту до Грузії 23–29 квітня 2006 р. MONEYVAL залишив низку позитивних відгуків у своєму Докладному оціночному звіті третього туру про адміністративну схему конфіскації, запроваджену 13 лютого 2004 р., а саме:

«18. Грузинська правова база, що стосується... конфіскації, була значно удосконалена і наразі існує принципова правова структура для... конфіскації об'єктів, засобів і коштів (доходів), отриманих злочинним шляхом. [...]

19. Існують також деякі новаторські адміністративні положення про конфіскацію в особливих випадках, а саме за участю державних посадових осіб та організованих злочинних груп – що включають елементи державного стандарту доведення, і це є дуже позитивними зрушеннями.

[...]

239. Процедури конфіскації майна у третіх сторін, які було трансформовано з метою скасування наказу про конфіскацію, спочатку розглядаються адміністративними положеннями, що стосуються членів родини та близьких родичів посадових осіб і в яких посадові особи є об'єктом судового переслідування. [...] Ці положення (і пов'язані з ними зміни щодо тягаря доведення для конфіскації в цих випадках) є дуже позитивним зрушенням; вони мають охоплювати велике коло третіх осіб, в чії руки потрапляють незаконні активи у кожному окремому випадку.

240. ...Очевидно, що нові адміністративні положення про конфіскацію, що стосуються справ, які порушують проти чиновників, були успішними...»

G. Рада Європи та Група держав проти корупції (GRECO)

69. У своєму Другому оціночному звіті стосовно Грузії, ухваленому на 31-му пленарному засіданні, яке відбулося 4–8 грудня 2006 р. у Страсбурзі, GRECO відмітила і порекомендувала таке:

«31. За останні кілька років Грузія ухвалила велику кількість нових законодавчих актів, до яких також входить вилучення і конфіскація доходів та засобів, отриманих злочинним шляхом, у тому числі корупція і відмивання цих доходів. Впровадження адміністративної схеми конфіскації в 2004 році, зокрема, спрямованої на незаконно придбане майно і необґрунтоване багатство чиновників, надало правоохоронним органам ефективний інструмент позбавлення посадових осіб, а також їхніх родичів і так званих пов'язаних з ними осіб, прибутків від скоєних ними злочинів.

Адміністративна конфіскація не вимагає попереднього засудження, вона прямо допускає конфіскацію у третіх осіб, а також доходів еквівалентної вартості і

вимагає відносно низький рівень стандартів доведення, передбачаючи, що після того, як прокурор подав його заяву до суду, стверджуючи, що власність відповідача є незаконною або її походження неможливо пояснити, тягар доведення переходить на відповідача, який має довести, що це майно (або фінансові ресурси, необхідні для його придбання) було отримано на законних підставах.

Групі з оцінювання (GET) повідомили, що загалом майна було вилучено на суму понад 40 мільйонів євро, що відображає намагання влади Грузії не допустити, щоб посадові особи отримали вигоду від злочинів, скоєних під час їх перебування на посаді. Однак у GET також розглянули деякі занепокоєння з приводу свавілля адміністративного режиму конфіскації, які полягають в тому, що нібито переслідувалися тільки прихильники попереднього адміністративного режиму.

Існувала також проблема відсутності прозорості у пункті передачі конфіскованого майна, оскільки було не зрозуміло, кому це майно мало передаватися (у разі наявності законного власника цього майна) або продаватися (у разі його переходу до держави), а також чи є хтось інший, окрім держави, хто отримує від цього вигоду. Проте влада Грузії повідомила GET після їхнього візиту, що виявлена проблема відсутності прозорості у пункті передачі конфіскованого майна була врегульована, зокрема, шляхом скасування спеціального державного фонду, до якого ця власність нібито передавалась, і що вартість конфіскованого майна знайшла своє відображення в державному бюджеті.

Хоча GET не могла встановити, чи є вищезгадані проблеми поширеним явищем як і раніше, вона зауважує, що слід відкинути будь-які сумніви стосовно законності використання адміністративної конфіскації. У зв'язку з цим GET зазначає, що влада Грузії має забезпечити максимальну прозорість у використанні адміністративної конфіскації з метою уникнення будь-якої сумнівної думки, що цей механізм використовується не за призначенням».

Н. Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) про заходи боротьби з корупцією як у Грузії, так і на світовому рівні

70. 21 січня 2004 р. Антикорупційна мережа ОЕСР для країн з перехідною економікою (далі – АКМ) опублікувала для влади Грузії рекомендацію під назвою «Рекомендація № 9»:

«9. Розглянути питання про внесення змін до Кримінального кодексу для того, забезпечити обов'язкове застосування конфіскації доходів до всіх корупційних і пов'язаних з корупцією правопорушень. Забезпечити реалізацію режиму конфіскації, що дозволяє застосування конфіскації доходів від корупційних правопорушень або майна, вартість якого відповідає вартості таких доходів, чи застосування фінансових санкцій, які мають зіставний ефект, та уможливлення конфіскації майна у третіх осіб. Переглянути тимчасові заходи з метою створення ефективних та оперативних процедур ідентифікації та вилучення доходів від корупційних правопорушень під час кримінального розслідування та судового переслідування. Вивчити можливості для перевірки і, в разі необхідності, арешту необгрунтованого багатства».

71. У червні 2004 р. АКМ вже високо оцінила владу Грузії за оперативне впровадження низки антикорупційних заходів, у тому числі на законодавчому рівні. Відповідний витяг з додатку до Загального оцінювання та рекомендацій, який було схвалено 17 червня 2004 р., свідчить про таке:

«Незважаючи на дуже короткий період після проведення оцінювання у січні, оновлений звіт Грузії інформує про низку важливих змін у національному законодавстві, деякі з яких пов'язані з рекомендаціями, затвердженими у січні. Основні зміни наведені нижче: [...]

- Конфіскація: ухвалення законодавчих положень щодо розслідування справ про незаконне або необґрунтоване майно, впровадження інституту вилучення незаконної власності;
- Ефективність розслідування і судового переслідування: впровадження процедури укладення угоди про визнання невинуватості у кримінальному процесі; розширення можливостей для застосування спеціальних слідчих засобів у зборі доказів;
- Конфіскація доходів, одержаних злочинним шляхом: Грузія ухвалила новий закон, який передбачає правову основу для конфіскації необґрунтованого майна, а також звертається до Рекомендації № 9 у питанні, що стосується конфіскації корупційних доходів; крім того, впроваджуються нові заходи поза межами кримінального процесу для забезпечення можливої конфіскації необґрунтованого багатства (через перекладання тягаря доведення)...

72. Згодом у своєму Першому звіті про результати моніторингу в Грузії, який було затверджено 13 червня 2006 р., АКМ дійшла висновку, що влада майже виконала їхню попередню Рекомендацію № 9 (зважаючи на пункт 70 вище):

«Законодавство Грузії сумісне з відповідними вимогами міжнародного законодавства, зокрема з відповідною Конвенцією Ради Європи у забезпеченні конфіскації не тільки в межах кримінального процесу, а й за допомогою інших засобів. Таким чином, Адміністративний кодекс Грузії уповноважує прокурора вимагати конфіскацію незаконного майна та необґрунтованого багатства, визначення яких містить Закон про конфлікт інтересів. Також існують певні заходи, передбачені Кримінальним процесуальним кодексом, такі як повноваження подавати цивільні позови про кримінальні злочини. Грузія також надала інформацію про застосування цих норм, що обґрунтовують вимоги до ефективності їх провадження. Здається, що процедура ідентифікації та вилучення доходів від корупції існує і проводиться ефективно та оперативно».

73. У своєму Третньому звіті про результати моніторингу в Грузії, який було затверджено 25 вересня 2013 р., АКМ зробила такі зауваження, що стосуються результатів антикорупційних заходів, які застосовуються у країні:

«Корупція у Грузії є серйозною перешкодою для економічного розвитку країни після проголошення незалежності. Її масовий характер і широке висвітлення засобами масової інформації серйозно підірвали довіру до Уряду. Однак новий Уряд Грузії, який прийшов до влади після «Трояндової революції» у 2004 році,

прагне боротися з корупцією і досягти вражаючих результатів у ліквідації адміністративної корупції.

Індекс сприйняття корупції в Грузії, визначений організацією Transparency International, збільшився з показника 1,8 в 2003 році до 5,2 в 2012 році; Грузія посідає 51-е місце з 174 країн (лідер з-поміж країн Східної Європи і Центральної Азії). Це, безумовно, є найзначнішим приростом показника серед усіх країн, долучених до Стамбульського плану дій боротьби з корупцією. Грузія наразі займає вищу позицію, ніж деякі країни-члени ЄС (Болгарія, Хорватія, Чехія, Греція, Італія, Латвія, Словаччина та Румунія). Незважаючи на те що всі дослідження підтверджують, що корупція зникла з повсякденного життя громадян, багато представників громадянського суспільства, а також представники міжнародних організацій вважали, що високий рівень корупції все ж таки зберігся. Саме це і вважається однією з причин програшу попереднього керівної партії на парламентських виборах у жовтні 2012 року.

Прогрес у боротьбі з корупцією вплинув найбільше на сферу інвестицій та бізнес-клімат. В останньому звіті Світового банку «Ведення бізнесу» (2013) Грузія піднялася на 9-е місце у світовому рейтингу (з 112-го у 2006 році); найближчою країною з цього регіону є Вірменія (32-е місце) із середнім регіональним показником 73. Грузія була першою країною, як з-поміж країн Східної Європи та Центральної Азії, так і у світовому рейтингу, що почала розвиватися з 2005 року і провела 35 інституційних та регуляторних реформ».

ПРАВО

I. ПОПЕРЕДНЄ ЗАПЕРЕЧЕННЯ УРЯДУ

74. Після отримання повідомлення про те, що Уряд отримав заяву 9 листопада 2009 р., Суд уперше був поінформований 22 червня 2010 р., що третій заявник пан Тенгіз Гогітідзе помер 7 травня 2005 р. (див. пункти 4 і 5 вище). Посилаючись на вищезазначений факт, Уряд висунув заперечення щодо зловживання правом на подачу скарги стосовно померлого заявника. Він стверджував, що адвокат заявників навмисно приховав від суду факт смерті цієї особи, коли обманним шляхом подав форму заяви від імені померлої особи.

75. Заявники не прокоментували заперечення Уряду.

76. Суд повторює, що заява може бути відхилена як неправомірна відповідно до пункту 3 статті 35 Конвенції, якщо вона була свідомо ґрунтувалася на недостовірних фактах (див. серед інших авторитетних джерел «*Akdivar та ін. проти Туреччини*» (*Akdivar and Others v. Turkey*), 16 вересня 1996 р., пункти 53–54, «*Звіти про постанови та рішення*» (*Reports of Judgments and Decisions*) 1996-IV, і «*Керetchашвілі проти Грузії*» (*Keretchashvili v. Georgia*) (ріш.), № 5667/02, 2 травня 2006 р.), або якщо суду була надана неповна та недостовірна інформація (див. «*Бекаурі проти Грузії*» (*Bekauri v. Georgia*)).

(попереднє заперечення), № 14102/02, пункти 21 і 24, 10 квітня 2012 р., і «Хютнер проти Німеччини» (*Hüttner v. Germany*) (ріш.), № 23130/04, 9 червня 2006 р.).

77. У зв'язку з цим Суд встановив, що пан Тенгіз Гогітідзе помер 7 травня 2005 р., і цей факт підтверджується свідоцтвом про його смерть, яке було додано до матеріалів справи після подання заяви, оскільки адвокат подав заяву від імені померлого 4 липня 2005 р. І справді, форма заяви представляє пана Гогітідзе як заявника, що має повну право- та дієдатність і проживає у Москві (Росія). Крім того, 2 листопада 2005 р. адвокат надав Суду адміністративну форму, в якій зазначається, що цей документ був виданий і підписаний третім заявником у Москві 22 жовтня 2005 р.

78. За таких обставин Суд вважає, що форма заяви ґрунтувалася на помилковому твердженні, що пан Гогітідзе був живий і готовий подати заяву до Суду, в той час як адміністративна форма, додана до матеріалів справи 2 листопада 2005 р., з підписом «Тенгіз Гогітідзе» є, без сумніву, фальшивим документом. Однак не зрозуміло, хто саме намагався обдурити Суд і фальсифікував підпис в адміністративній формі, і немає жодних ознак того, що адвокат знав про шахрайство під час провадження заяви. Наслідки таких оманливих процедурних маніпуляцій, вочевидь, суперечить цілям здійснення права на подачу індивідуальної скарги (аналогічно, наприклад, до справи «Познанські та ін. проти Німеччини» (*Poznanski and Others v. Germany*) (ріш.), № 25101/05, 3 липня 2007 р.).

79. Оскільки це так, то частина заяви, поданої від імені пана Тенгіза Гогітідзе, є неправомірною з огляду на підпункт «а» пункту 3 статті 35 у кінці глави Конвенції і тому має бути відхилена відповідно до пункту 4 статті 35.

II. ПЕРЕДБАЧЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 1 ПЕРШОГО ПРОТОКОЛУ ДО КОНВЕНЦІЇ

80. Заявники скаржилися на порушення статті 1 Протоколу № 1 Конвенції про конфіскацію їхнього майна. Це положення звучить таким чином:

«Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права.

Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави впроваджувати такі закони, які, на її думку, є необхідними для здійснення

контролю за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів».

А. Прийнятність

6. Суд зазначає, що ці скарги не є явно необґрунтованими у розумінні підпункту «а» пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також зазначає, що вони не є неприйнятними за будь-яких інших підстав. Тому вони мають бути визнані прийнятними.

В. Суть

1. Аргументи Уряду

82. Спочатку Уряд просить Суд урахувати масштаби такого явища як корупція, яке спустошувало країну до моменту впровадження великої кількості заходів з боротьби з нею з боку органів влади у лютому 2004 року. Корупція особливо була помітна в Аджарській автономній республіці, в уряді якого перший заявник обіймав високі пости у певний період. З іншого боку, лише через кілька років після того, як держава здійснила низку важливих законодавчих ініціатив, спрямованих на активізацію зусиль для боротьби з корупцією, з-поміж яких адміністративна конфіскація становить основну частину, починаючи з 2006 року можна легко помітити стійку тенденцію до значного зниження рівня корупції. У 2009 році індекс сприйняття корупції в Грузії, визначений організацією Transparency International, збільшився з показника 1,8 в 2003 році до 4,1, таким чином посівши 66-е місце з-поміж 174 країн (див. пункти 69–73 вище).

83. Уряд наголошував, що всіх цих позитивних результатів у боротьбі з корупцією було б неможливо досягти без механізму адміністративної конфіскації, який було застосовано у цій справі. Вони коротко описали характер цього правового механізму. Зокрема, адміністративна конфіскація не була частиною кримінального судочинства та не мала карального характеру, проте, навпаки, мала елементи цивільного права, компенсаційний характер та була спрямована на відшкодування матеріального збитку, заподіяного або приватним особам, або державі (див. пункти 49–54 вище). Уряд заявив, що така процедура, як конфіскація майна, що є предметом розгляду, за відсутності остаточного обвинувального вироку, з перекладеним на відповідача тягарем доведення, – повністю відповідає міжнародним стандартам. Насправді органи Ради Європи та ОЕСР першими

наполягали на тому, щоб Грузія запровадила такі заходи (див. пункти 66–70 вище).

84. Відзначивши, що провадження про конфіскацію майна заявників цілком відповідали судовій процедурі, передбаченій для цієї мети пунктом 1 статті 37 КПК і пунктами 4–11 статті 21 КАС, Уряд заявив, що, врешті-решт, конфіскація була законною. Ці правові норми були одразу ж доступні для громадськості і їх правові наслідки були зрозумілими і передбачуваними для широкого загалу, в тому числі для заявників. Крім того, не можна сказати, що законодавчі поправки, про які йде мова, раптово впровадили революційні методи боротьби з корупцією у лютому 2004 року, за сім років до цих поправок вже існував закон, що передбачає принципи профілактики, виявлення і викорінення корупції та необхідності притягувати корумпованих чиновників до кримінальної, адміністративної та дисциплінарної відповідальності за свої незаконні діяння, а саме застосування Закону про конфлікт інтересів та корупцію на державній службі 1997 року (див. пункти 44–48 вище). Потім Уряд, з посиланням на рішення Суду у справах *AGOSI* (процитовано вище, пункт 51) і «*Раймондо*» (процитовано вище, пункт 29), заявив, що конфіскацію слід розглядати як заходи для здійснення контролю за користуванням майном.

85. Уряд рішуче стверджує, що впровадження процедури адміністративної конфіскації задовольняло суспільну вимогу щодо викорінення корупції на державній службі. Щодо причетності «родичів» і «пов'язаних осіб», цей конкретний аспект був задуманий як відповідь на добре відому і доволі поширену практику, коли корумповані державні службовці приховують доходи від своїх незаконних діянь шляхом фіктивної реєстрації цих доходів на своїх друзів або родичів. При цьому корумповані чиновники намагалися уникнути фінансової відповідальності перед громадськістю, а це означає, що юридичне зобов'язання зазначати у фінансових деклараціях власні імена, як це було спочатку передбачено Законом про конфлікт інтересів та корупцію на державній службі 1997 року, було позбавлено будь-якого сенсу. Крім того, конфіскація майна заявників була виправдана з точки зору соціально-правових та економічних міркувань, а саме необхідністю викорінення корупції і повернення незаконно придбаного майна законним власникам або, за відсутності таких, до державного бюджету.

86. Стосовно співмірності конфіскації, Уряд стверджує, що ця вимога була задоволена тим, що цивільно-правовий спір між державою та заявниками був предметом всебічного судового розгляду в

незалежному й об'єктивному суді. Однак заявники у відповідних судових процесах не змогли довести, що вони мали достатню кількість законних доходів для того, щоб мати змогу придбати майно, вартість якого була значно більшою за зазначені у справі статистичні дані. У зв'язку з цим Уряд також заявив, що, з огляду на те, що оспорювана конфіскація була заходом для здійснення контролю за користуванням майном відповідно до пункту 2 статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції, за яким держава-відповідач має певну свободу розсуду щодо здійснення політики у боротьбі з таким серйозним злочином, як корупція.

2. Аргументи заявників

87. Доводи заявників були здебільшого спрямовані на критику політичних і правових реформ, що були в цілому застосовані Урядом Грузії, і таким чином вони звинувачували правлячі сили у використанні антидемократичних методів правління і підлаштування закону, в тому числі законодавства про конфіскацію, до своїх інтересів.

88. Щодо змісту цієї справи, заявники обмежились власними аргументами та скаржились на основні складові елементи адміністративної процедури конфіскації як такої. Зокрема, вони заявили, що конфіскація їхнього майна була свавіллям; влада стверджувала, що це майно було отримано внаслідок корупційної діяльності першого заявника за відсутності остаточного звинувачення проти нього, що доводить його причетність до скоєння спірних діянь. У зв'язку з цим вони заявили, що перший заявник був засуджений за злочини, у яких його звинуватили 25 серпня 2004 р. (див. пункт 9 вище); початок цієї кримінальної справи став стимулом для провадження адміністративної процедури конфіскації, лише у січні 2010 року, тобто через п'ять років після того, як постанова про конфіскацію стала остаточною (див. пункт 36 вище; жодної копії обвинувального вироку першого суду надано не було). Заявники також скаржилися, що тягар доведення під час розгляду конфіскаційної справи було перекладено на них, стверджуючи, що, відповідно до загальних принципів кримінально-процесуального законодавства, він завжди доручався прокурору, який повинен нести тягар доведення провини підсудного поза всяких сумнівів.

89. Заявники також стверджували, що конфіскація їхнього майна не була тимчасовим заходом, проте, навпаки, незворотним актом, який, таким чином, не може бути охарактеризований як контроль за використанням майна з огляду на пункт 2 статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції, тому це явище слід розглядати як *de facto* примусове

відчуження їхньої власності. Наполягаючи, що заходами конфіскації в їхньому випадку стали кримінальні санкції, заявники також скаржилися, що поправки від 13 лютого 2004 р. у Кодексі адміністративного судочинства було застосовано заднім числом, оскільки в дійсності конфісковане майно було придбано у період з листопада 1997 року по травень 2004 року. У зв'язку з цим вони додали, що поправки, які стосуються справи, були недостатньо чіткими і зрозумілими для них як для осіб, які не мають юридичного освіти.

90. Подальші доводи заявників були спрямовані на те, щоб поставити під сумнів фактичні висновки національних судів. Зокрема, вони стверджували, не надаючи жодних доказів з цього приводу, що більша частина конфіскованого майна була насправді придбана за рахунок власних заощаджень дружини першого заявника, громадянки Росії, та її далеких родичів, які живуть і працюють у Росії. Вони скаржилися, що ці факти не були взяті до уваги Верховним Судом Грузії під час відповідних проваджень за касаційною скаргою. Стосовно причин неявки першого, третього і четвертого заявників на судові засідання, чоловіки пояснили, що перший заявник на той час уже втік з Грузії до Росії, побоюючись кримінального переслідування, тоді як інші два заявники просто не довіряли судовій системі країни.

3. Оцінка Суду

(а) Загальні спостереження

91. Предметом скарг заявників є відповідність так званого порядку адміністративної конфіскації майна, відповідно до якого деяка їхня власність була вилучена на користь третіх осіб або держави, праву на захист майна. З огляду на відповідну національну нормативно-правову базу (див. вище пункти 49–54) і порівнюючи їх з відповідними правовими концептами, що застосовуються міжнародною спільнотою (див. вище пункти 55–64), Суд зазначає, що обговорюваний порядок, незважаючи на термінологію, яка використовується у національному законодавстві, має мало спільного з виключно адміністративною конфіскацією, а, навпаки, стосується попередньої наявності кримінального обвинувачення державної посадової особи, і тому за своєю суттю є цивільною процедурою *in rem*, яка спрямована на повернення майна, набутого незаконним шляхом або походження якого неможливо пояснити і яке належить державним посадовим особам та їхньому близькому оточенню.

(б) Застосовне правило статті 1 Протоколу №1

7. Суд наголошує на тому, що стаття 1 Протоколу №1 до Конвенції, якою, по суті, гарантовано право на власність, містить три різних правила. Першим правилом, що міститься у першому реченні першого абзацу, передбачається принцип безперешкодного користування майном в цілому. Друге правило, що міститься у другому реченні того ж абзацу, стосується позбавлення майна та передбачає певні умови для цього. Третє правило, що міститься у другому абзаці, визнає, що Договірні держави зобов'язані, серед іншого, контролювати користування майном відповідно до загального інтересу. Друге і третє правило, які стосуються окремих випадків втручання у право безперешкодного користування майном, повинні тлумачитись у контексті загального принципу, який викладено у першому правилі (див., серед багатьох рішень, рішення у справі «*Імобільяре Саффі проти Італії*» (*Immobiliare Saffi v. Italy*) [ВП], № 22774/93, пункт 44, ЄСПЛ 1999-V).

93. Суд відразу зазначив, що сторони не сперечаються з приводу того, що ордер на конфіскацію, який стосувався рухомого і нерухомого майна, вважався втручанням у право безперешкодного користування власним майном, а тому стаття 1 Протоколу №1 є застосовною.

94. Стосовно того, яке саме правило з трьох, зазначених вище, повинно застосовуватись у ситуації заявників, Суд нагадує, що у випадку, якщо конфіскація була застосована незалежно від наявності кримінального обвинувачення, а була швидше результатом окремого «цивільного» (у розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції) судового провадження, метою якого є повернення майна, набутого незаконним шляхом, такий захід, навіть якщо він передбачає безповоротну конфіскацію майна, незважаючи ні на що, кваліфікується як контроль за користуванням майном у розумінні другого абзацу статті 1 Протоколу №1 (див., серед інших рішень, рішення у справі «*Ейр Канада проти Сполученого Королівства*» (*Air Canada v. the United Kingdom*), рішення від 5 травня 1995 р., пункт 34, Серія А, № 316-А, «*Р'єла та інші проти Італії*» (*Riela and Others v. Italy*) (ріш.), № 52439/99, рішення від 4 вересня 2001 р.; «*Вейтс проти Естонії*» (*Veits v. Estonia*), № 12951/11, пункт 70, рішення від 15 січня 2015 р., та «*Сан проти Росії*» (*Sun v. Russia*), № 31004/02, пункт 25, рішення від 5 лютого 2009 р.).

95. Відповідно, Суд вважає, що у цій справі варто дотримуватись аналогічного підходу.

(в) Відповідність другому абзацу статті 1 Протоколу №1

96. Найважливішою умовою втручання, яке буде вважатися таким, що відповідає статті 1 Протоколу №1, є те, що воно повинно бути законним: у другому абзаці визнається, що Держави мають право контролювати використання майна шляхом впровадження «законів». Крім того, будь-яке втручання органом влади у безперешкодне користування майном може бути виправданим лише у тому разі, якщо воно слугує законному суспільному (або загальному) інтересу. У зв'язку з тим що національні органи влади краще обізнані щодо суспільства та його потреб, вони загалом є у кращому становищі за міжнародного суддю у питанні вирішення, що є «суспільним інтересом». Відповідно до системи захисту, що була передбачена Конвенцією, національні органи влади повинні проводити попереднє оцінювання наявності проблеми гарантувальних заходів, що викликають суспільну стурбованість і є втручанням у безперешкодне володіння майном (див. рішення у справах «*Terazzi S.r.l. проти Італії*», № 27265/95, пункт 85, рішення від 17 жовтня 2002 р., та «*Вечорек проти Польщі*» (*Wieczorek v. Poland*), № 18176/05, пункт 59, рішення від 8 грудня 2009 р.

897. Крім того, стаття 1 Протоколу №1 вимагає, щоб будь-яке втручання обґрунтовано відповідало попередній меті. Іншими словами, необхідно досягти «справедливого балансу» між вимогами загальних потреб суспільства і вимогами захисту основоположних прав людини. Цього балансу не буде досягнуто, якщо особі або особам, яких це стосується, доведеться нести особистий і надмірний тягар (див., серед багатьох інших рішень, рішення у справах «*Колишній король Греції та інші проти Греції*» (*The Former King of Greece and Others v. Greece*) [ВП], № 25701/94, пункти 79 і 82, ЄСПЛ 2000-XII, і «*Ян та інші проти Німеччини*» (*Jahn and Others v. Germany*) [ВП], № 46720/99, 72203/01 і 72552/01, пункт 8194, ЄСПЛ 2005-VI). До того ж відповідно до Конвенції Державі зазвичай надається ширша свобода розсуду у питаннях загальних заходів політичної, економічної чи соціальної стратегії, а Суд, як правило, поважає вибір законодавчої політики, окрім випадків, коли це «явно необґрунтовано» (див. рішення у справах «*Azienda Agricola Silverfunghi S.a.s. та інші проти Італії*», № 48357/07, 52677/07, 52687/07 і 52701/07, пункт 103, рішення від 24 червня 2014 р.)

(i) Законність втручання

98. Суд зазначає, що конфіскація майна заявників була здійснена за ордером національних судів на підставі пункту 1 статті 70 Кримінального процесуального кодексу і Розділу IV (пункти 4–11 статті 21) Кодексу адміністративного судочинства, який було впроваджено внесенням змін до законодавства 13 лютого 2004 р. Зважаючи на трактування цих положень, Суд вважає, що не може виникати жодних сумнівів щодо їхньої зрозумілості, точності та передбачуваності (див., наприклад, рішення у справі «Хонякіна проти Грузії» (*Khoniakina v. Georgia*), № 17767/08, пункт 75, рішення від 19 червня 2012 р., і «Гріфхорст проти Франції» (*Grifhorst v. France*), №28336/02, пункт 91, 26 лютого 2009 р.).

99. Щодо аргументів заявників з приводу того, що поширення застосування механізму конфіскації «заднім числом» на власність, яка була отримана ними до набуття чинності поправкою від 13 лютого 2004 р., було свавіллям, Суд насамперед зазначає, що ця поправка не була першим актом національного законодавства, яким передбачалась відповідальність державних службовців за багатства, джерело яких пояснити неможливо. Так, ще у 1997 році було ухвалено Закон «Про конфлікт інтересів та корупцію на державній службі», в якому вже були розглянуті такі питання, як скоєння корупційних правопорушень і обов'язок державних службовців декларувати і обґрунтовувати походження майна, що належить йому і його близькому оточенню, і яким передбачена можлива кримінальна, адміністративна або дисциплінарна відповідальність, конкретну суть яких визначають окремі закони, що регулюють порушення цих антикорупційних вимог (див. пункти 44–48 вище). У такому разі зрозуміло, що поправка від 13 лютого 2004 р. лише повторно регулює матеріальні аспекти наявних правових антикорупційних стандартів. Крім того, Суд наголошує на тому, що вимога «законності», що міститься у статті 1 Протоколу №1, не може трактуватись звичайним чином як така, що запобігає можливості контролювати користування майном або будь-якого іншого втручання у матеріальні права за допомогою нових ретроспективних положень законодавства, які регулюють тривалі фактичні ситуації або заново регулюють правові відносини (див. рішення у справах «Azienda Agricola Silverfunghi S.a.s. та інші», згадана вище, пункт 104, рішення від 24 червня 2014 року; «Arras та інші проти Італії» (*Arras and Others v. Italy*), № 17972/07, пункт 81, рішення від 14 лютого 2012 р.; «Х'юйтсон проти Сполученого Королівства» (*Huitson v. the United Kingdom*) (ріш.), № 50131/12, пункти 31–35, рішення від 13 січня 2015

р.; а також рішення у справі *Хонякіної*, зазначено вище, пункт 74). Суд не бачить жодних підстав для інакшого трактування у цій справі.

100. Тому Суд вважає, що конфіскація майна заявників повністю відповідала вимозі «законності», що міститься у статті 1 Протоколу №1.

(ii) *Законна мета*

101. Стосовно законності мети, яка переслідувалась конфіскацією, що стала предметом оскарження, Суд зазначає, що захід був частиною ширшого законодавчого пакета, який був спрямований на посилення протидії корупції у сфері державної служби (див. вище пункти 49, 82 і 83). Зважаючи на національну нормативно-правову базу (див. вище пункти 52–54 і 85), очевидним є те, що обґрунтування конфіскації майна, яке набуто незаконним чином або походження якого пояснити неможливо і яке належить особам, що були обвинувачені у серйозних злочинах протягом перебування на державній посаді, а також його рідним і близьким, було двояким і переслідувало як компенсаторну, так і превентивну мету.

102. Компенсаторний аспект полягав у зобов'язанні відновлення сторони, що зазнала шкоди, у тому статусі, який вона мала до незаконного збагачення державного посадовця, про якого йде мова, шляхом повернення незаконно отриманого майна або його попередньому власнику, або, за його відсутності, державі. Це було, наприклад, наслідком проваджень *in rem* у цій справі, в якій першому заявнику примусово було передано третьою стороною у незаконне володіння один із будинків; ця третя сторона, фізична особа, згодом отримала право на отримання прибутку від конфіскації цієї власності (див. вище пункти 34 і 36, а також рішення у справі *Чичинадзе*, що зазначалась вище, пункти 9, 13 і 16). Метою цивільних проваджень *in rem* було попередження незаконного збагачення шляхом корупційних дій як таких, через надсилання чіткого сигналу державним службовцям, які вже замішані у корупційних діяннях або вважають, що їхні незаконні дії, навіть якщо залишаться непоміченими системою кримінальної юстиції, не зможуть бути матеріальною вигодою для них та їхніх родин (див., *mutatis mutandis*, рішення у справах *Раймондо*, що зазначалась вище, пункт 30; *Вейтс*, що зазначалась вище, пункт 71; а також «*Silickienė проти Литви*», № 20496/02, пункт 65, рішення від 10 квітня 2012 р.).

103. Таким чином, Суд вважає, що міра конфіскації у цьому випадку була здійснена відповідно до загального інтересу у аспекті забезпечення того, щоб користування майном, яке зазначається у

справі, не було вигодою для заявників і не спричиняло шкоди суспільству (порівняйте зі справою «Філіпс проти Сполученого Королівства» (*Phillips v. the United Kingdom*), № 41087/98, пункт 52, ЄСПЛ 2001VII).

(iii) Пропорційність втручання

104. Стосовно балансу між засобами, використаними для конфіскації майна заявників і вищезазначеного загального інтересу щодо протидії корупції у сфері державної служби, Суд заявляє, що суть подань заявників у цьому контексті обмежувалась ставленням під сумнів двох основних складових елементів цивільних проваджень *in rem*. Вони вважали необґрунтованим те, що (і) національне законодавство дозволило конфіскацію їхнього майна як такого, що було набуто незаконним чином та/або було таким, джерело походження якого було нез'ясовним за тієї умови, що вина першого заявника у корупційних злочинах не була доведена, а також те, що (ii) тягар доведення у цих провадженнях було покладено на них.

(a) Чи була процедура конфіскації майна свавіллям

105. Зважаючи на такі міжнародні правові механізми, як Конвенція ООН проти корупції від 2005 року, Рекомендації Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) і двох відповідних Конвенцій РЄ від 1990 та 2005 рр. щодо конфіскації доходів, одержаних злочинним шляхом (ETS № 141 і ETS № 198) (див. вище пункти 55–65), Суд зазначає, що звичайні європейські і навіть універсальні правові стандарти можуть існувати і заохочувати, по-перше, до конфіскації майна, що пов'язане із серйозними кримінальними злочинами, зокрема такими, як корупція, відмивання коштів, обіг наркотичних засобів тощо, без попереднього кримінального звинувачення у цих злочинах. По-друге, тягар доведення законності походження майна, яке, як стверджувалось, було отримано незаконним шляхом, міг бути законним чином перекладений на відповідачів цих некримінальних проваджень щодо конфіскації, у тому числі цивільних проваджень *in rem*. По-третє, заходи щодо конфіскації могли застосовуватись не тільки безпосередньо до майна, яке було отримане незаконним шляхом, а й майна, доходів та інших непрямих прибутків, які були отримані шляхом конвертування або перетворення цінностей, отриманих злочинним шляхом, або змішані з іншим майном, джерело походження якого, можливо, є законним. Зрештою, заходи з конфіскації можуть бути застосовані не тільки до осіб, які безпосередньо звинувачуються у кримінальних злочинах, а й

до будь-яких інших третіх осіб, які мають право володіння майном без необхідної *добросовісності* з метою приховування їхньої злочинної ролі у накопиченні цінностей, які є предметом розгляду у справі.

106. Саме на основі цих міжнародно визнаних стандартів для боротьби з серйозними злочинами, які тягнуть за собою безпідставне збагачення, Комітет експертів Ради Європи з оцінки заходів боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму (MONEYVAL), Група держав проти корупції (GRECO) і Антикорупційна мережа ОЕСР для країн з перехідною економікою зазначали про тривожні рівні корупції всередині країни на всіх рівнях, постійно радили органам влади Грузії вжити законодавчих заходів для забезпечення того, що конфіскація майна, у тому числі конфіскація цінностей, застосовувалась обов'язковим чином до всіх корупційних і пов'язаних з корупцією злочинів, а також про те, що конфіскація у третіх осіб також повинна бути можливою. Суд зазначає, що національні органи влади закріпили отримані поради у законодавстві шляхом ухвалення змін до нього 13 лютого 2004 р. Ще у квітні і червні 2006 року, а згодом ще раз у вересні 2013 року вищезазначені міжнародні правові експертні органи високо оцінили роботу органів влади у виконанні їхніх порад. Вони зазначили, що завдяки здійсненню цивільних проваджень *in rem* на додаток до можливості конфіскації за допомогою кримінальних проваджень законодавство Грузії тепер відповідає вимогам міжнародного законодавства і, зокрема, відповідним конвенціям Ради Європи, проте вони попереджають про можливе неналежне використання цієї процедури і закликають до якомога більшої прозорості (див. вище пункт 66–73). Справді, Суд вважає за важливе наголосити на тому, що ці законодавчі заходи значним чином допомогли Грузії рухатися у правильному напрямі у питанні протидії корупції (див. вище пункт 73).

107. Суд також посилається на попередні справи, в яких було необхідно вивчити з точки зору пропорційності відповідно до статті 1 Протоколу №1, в цілому аналогічні процедури конфіскації майна, пов'язаного зі стверджуваним скоєнням різноманітних серйозних злочинів, наслідком яких є незаконне збагачення. Щодо майна, яке було, ймовірно, повністю або частково отримане за доходи від діяльності, що стосується обігу наркотичних речовин або інших злочинних дій, які підпадають під класифікацію діяльності мафіозних або злочинних організацій, Суд не бачить жодних проблем у встановленні пропорційності таких конфіскаційних заходів навіть за умови відсутності обвинувачення, бо вони встановлюють вину обвинувачених осіб. Суд також визнає законними дії відповідних

національних органів влади, які видають ордери на конфіскацію на підставі вагомості доказів, які дають змогу зробити висновок, що законні доходи відповідачів не дозволили б їм придбати майно, яке є предметом розгляду у справі. Дійсно, у випадку, коли ордер на конфіскацію було видано в результаті цивільного провадження *in rem*, яке стосувалося доходів від серйозних злочинів, у таких процедурах Суду не потрібні докази «поза сумнівом» щодо незаконності походження майна. Натомість доказ щодо балансу вірогідностей або високої ймовірності незаконного походження майна у сумісності з неможливістю власником цього майна довести протилежне був достатній для перевірки критерію пропорційності відповідно до статті 1 Протоколу №1. Національні органи влади відповідно до Конвенції надалі отримали свободу дій у питанні застосування конфіскаційних заходів не лише стосовно осіб, безпосередньо обвинувачених у злочинах, а й членів їхніх сімей та інших близьких родичів, які могли володіти та неформально управляти незаконно набутим майном від імені підозрюваних правопорушників, а також будь-кого, хто не мав необхідного статусу *добросовісності (bona fide)* (див. рішення у справах «*Раймондо*», яка згадувалась вище, пункт 30; «*Аркурі та інші проти Італії*» (*Arcuri and Others v. Italy*) (ріш.), № 52024/99, ЄСПЛ 2001VII; «*Морабіто та інші проти Італії*» (*Morabito and Others v. Italy*) (ріш.), № 58572/00, ЄСПЛ, рішення від 7 червня 2005 р.; «*Батлер проти Сполученого Королівства*» (*Butler v. the United Kingdom*) (ріш.), № 41661/98, рішення від 27 червня 2002 р.; «*Вебб проти Сполученого Королівства*» (*Webb v. the United Kingdom*) (ріш.), № 56054/00, рішення від 10 лютого 2004 р.; і «*Саккочча проти Австрії*» (*Saccoccia v. Austria*), № 69917/01, пункти 8791, рішення від 18 грудня 2008 р.; порівняйте також із нещодавною справою *Silickienė*, про яку йшлося вище, пункти 60–70, в якій конфіскаційні заходи застосовувались до вдови державного посадовця, що займався корупцією).

108. Зважаючи на всі міркування, наведені вище, Суд за аналогією доходить висновку, що цивільні провадження *in rem* у цій справі, що проводились відповідно до порядку, передбаченого пунктом 1 статті 37 КПК і пунктами 4–11 статті 21 КАС, також не можуть вважатись свавіллям або суперечити критерію пропорційності відповідно до статті 1 Протоколу №1. У зв'язку з цим Суд надає велике значення схожим висновкам Конституційного Суду Грузії, який встановив, що у цивільних провадженнях *in rem* відсутнє будь-яке свавілля (див. вище пункти 3743). Справді, розумно було б очікувати, що всі три заявники (одного з яких було безпосередньо обвинувачено в корупції за матеріалами декількох кримінальних справ, а інші двоє заявників і

члени їхніх сімей могли отримувати незаконні прибутки з доходів від злочинів) уникнуть тягара доведення, спростовуючи обґрунтовані підозри прокурора про неправомірні походження їхніх активів. Крім того, ці цивільні провадження для конфіскації явно були частиною політики, спрямованої на запобігання та викорінення корупції в державній службі, і Суд нагадує, що під час імплементації такої політики держави-відповідачі повинні мати широку свободу розсуду щодо вирішення того, якими є необхідні засоби застосування заходів для контролю за користуванням майном, зокрема конфіскація всіх видів злочинних доходів (див., наприклад, рішення у справі «*Йлдірим проти Італії*» (*Yildirim v. Italy*) (ріш.), № 38602/02, ЄСПЛ 2003IV, а також справу *Батлера*, зазначену вище).

(β) Чи були ознаки свавілля в діях національних судів

109. Незважаючи на вищевикладені висновки, Суд зазначає, що він також повинен встановити, чи заявники як відповідачі у цивільних провадженнях щодо конфіскації мали обґрунтовану можливість доведення власних аргументів у національних судах (див., рішення у справі *Вейтса (Veits)*, зазначену вище, пункти 72 і 74, а також рішення «*Йокела проти Фінляндії*» (*Jokela v. Finland*), № 28856/95, пункт 45, ЄСПЛ 2002IV).

110. У зв'язку з цим Суд зазначає, що Верховний Суд Аджарії, передаючи вимогу прокурора разом з усіма підтверджувальними документами, належним чином постановив усім трьом заявникам надати письмові подання у відповідь та взяти участь в усному розгляді справи (на відміну від ситуації у справі *Silickienė*, зазначеній вище, пункт 48, і у справі *Вейтса*, зазначеній вище, пункт 58). Ці повістки-повідомлення були надіслані на поштові адреси заявників двічі, а одного разу національний суд навіть відкладав слухання, але при цьому перший і четвертий заявники не змогли забезпечити собі власні процесуальні права (див. вище пункти 18, 19, 24 і 25). Посилання першого заявника на той факт, що він прагнув уникнути кримінального розслідування на той час (див. вище пункт 90), щодо цього не має жодного значення, оскільки він і четвертий заявник могли призначити адвокатів для представлення власних інтересів у першій інстанції, як вони це робили у суді касаційної інстанції (порівняйте із ситуацією у справі «*Бонджорно та інші проти Італії*» (*Bongiorno and Others v. Italy*), № 4514/07, пункт 49, рішення від 5 січня 2010 р.). За таких обставин Суд вважає, що перший і четвертий заявники просто вирішили відмовитися від свого процесуального права надати аргументи суду першої інстанції (див. рішення у справі «*Скоппола*

проти Італії» (Scoppola v. Italy) (№ 2) [ВП], № 10249/03, пункт 135, рішення від 17 вересня 2009 р.), внаслідок чого вони не змогли спростувати заяви прокурора. Щодо другого заявника, якого у суді першої інстанції представляв власний адвокат, варто зазначити, що деякі з його аргументів і доказів, що стосуються законності походження певного майна, були прийняті Верховним Судом Аджарії, в результаті чого це майно було виключене з переліку майна на конфіскацію.

111. Щодо проваджень у суді касаційної інстанції, Верховний Суд Грузії постановив, що всі три заявники мали можливість надати власні аргументи з точки зору права як у письмовій, так і в усній формі. Слухання проводилися, як і в суді першої інстанції, в змагальному порядку. Заявники не повідомляли Суд про те, що під час касаційних проваджень відбулась будь-яка процесуальна несправедливість, яка б обмежила їхні аргументи та поставила під сумнів оцінку фактів (див. вище пункт 90). Проте Суд нагадує, що недоцільно замінювати його власною оцінкою фактів аналогічну оцінці національних судів, які мають кращу можливість оцінити докази (див. рішення у справі «Грейсон і Барнем проти Сполученого Королівства» (*Grayson and Barnham v. the United Kingdom*), № 19955/05 і 15085/06, пункт 48, рішення від 23 вересня 2008 р.).

112. Стосовно аргументу заявників, що національні суди ухвалили рішення про конфіскацію їхнього майна на підставі необґрунтованих підозр прокурора, Суд вважає ці твердження заявників необґрунтованими. Національні суди належним чином розглянули заяви прокурора в змагальному процесі із численними підтверджувальними документами, що містяться у матеріалах справи (див. пункт 12 вище). Грунтуючись на цих доказах, національні суди встановили, що значні активи, отримані сім'єю Гогітідзе протягом перебування першого заявника на державній посаді не могли бути покриті виключно офіційними доходами, а інші заявники також не мали значних джерел доходу. Ретельне вивчення фінансового становища заявників підтвердило існування значної розбіжності між їхнім доходом і достатком, і ця розбіжність, яка була належним чином фактично задокументована, стала підставою для конфіскації.

113. Таким чином, Суд дійшов висновку, що здійснення цивільних проваджень *in rem* не дає жодним чином припустити, що заявники були позбавлені обґрунтованої можливості розгляду їхньої справи, а також те, що висновки національних судів були неправомірними через свавілля (див. для порівняння, *mutatis mutandis*, рішення у справі

«Денісова і Мойсеєва проти Росії» (*Denisova and Moiseyeva v. Russia*), № 16903/03, пункти 59–64, рішення від 1 квітня 2010 р.).

d) Висновок

114. У контексті вищезазначеного, зважаючи на широку свободу розсуду органів влади Грузії у власному прагненні провадити політику, спрямовану на протидію корупції у сфері державної служби, а також на той факт, що національні суди надали заявникам обґрунтовану можливість для розгляду їхньої справи у змагальних провадженнях, Суд доходить висновку, що цивільні провадження *in rem*, метою яких є конфіскація майна заявників і які ґрунтуються на порядку, що, серед іншого, відповідав міжнародним стандартам, не порушили справедливий баланс.

115. Відповідно, порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції не було.

III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТИВ 1 І 2 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

116. Усі три заявники скаржились на те, що конфіскаційні провадження було проведено всупереч принципу рівності сторін, який передбачено пунктом 1 статті 6 Конвенції. Перший заявник скаржився на те, що конфіскація його майна за відсутності остаточного обвинувачення, яке б встановлювало його винуватість, є порушенням принципу презумпції невинуватості.

117. У відповідних положеннях зазначено таке:

Стаття 6

«1. Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. [...]

2. Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку».

A. Прийнятність

1. Подання сторін

118. Уряд заперечив аргументи заявників. Спочатку він заявив про те, що адміністративні конфіскаційні провадження є «цивільним»

спором з огляду на пункт 1 статті 6 Конвенції. Під час розгляду цього спору національні суди надали значні можливості першому, другому і четвертому заявникам надати свої письмові та усні аргументи. Проте лише один з них, другий заявник, скористався цією можливістю, в той час як інші заявники проігнорували два запрошення національних судів взяти участь у розгляді справи. Щодо другого заявника, його аргументи було належним чином заслухано національними судами; після ретельного розгляду судами його свідчень дещо з його майна згодом було виключено з переліку майна на конфіскацію. Загалом, судовий розгляд справи, в якому тягар доведення було законом покладено на заявників-відповідачів, був справедливим, а рішення суду були належним чином обґрунтовані. Стосовно скарги першого заявника відповідно до пункту 2 статті 6 Конвенції, Уряд заявив, що це положення не може застосовуватись до адміністративних конфіскаційних проваджень, оскільки воно не передбачало визначення будь-якого кримінального обвинувачення проти заявника. В цілому Уряд дійшов висновку, що скарги заявників відповідно до пункту 1 і 2 статті 6 були явно необґрунтованими.

119. Заявники наголосили на тому, що адміністративні конфіскаційні провадження суперечили принципу рівності сторін, який передбачений пунктом 1 статті 6 Конвенції, враховуючи те, що розгляд справи у суді першої інстанції проводився за відсутності першого і четвертого заявника. Щодо причини цієї відсутності, заявники пояснили, що перший заявник був змушений залишити Грузію через страх перед кримінальним переслідуванням, а четвертий заявник узагалі не довіряє судовій системі Грузії. Подання заявників не містили жодних пояснень щодо того, чому їхні адвокати не відвідували слухань. Заявники також поставили під сумнів результати проваджень, звинувачуючи національні суди у неправильній оцінці фактичних обставин справи. Стосовно скарги відповідно до пункту 2 статті 6 Конвенції, перший заявник наголосив на тому, що вимога до нього щодо доведення законного походження майна до моменту встановлення його вини у корупції стала причиною порушення національними органами влади його права на презумпцію невинуватості.

2. Оцінка Суду

(а) Скарги заявників відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції

120. Зважаючи на подання заявників, Суд зазначає, що не зрозуміло, відповідно до якої частини пункту 1 статті 6 Конвенції («цивільна» чи «кримінальна») вони намагались подати скаргу.

121. Хоч би як воно було, а Суд дотримується своєї усталеної судової практики у питанні про те, що процедура конфіскації, така як цивільне провадження *in rem* у цій справі, що не впливає з обвинувального вироку або процесу ухвалення вироку і, таким чином, не кваліфікується як покарання, а швидше є засобом контролю за користуванням майном у контексті статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції і не може дорівнювати «визначенню кримінального обвинувачення» у контексті пункту 1 статті 6 Конвенції і має розглядатися в межах «цивільної» глави цього положення (див., серед інших авторитетних джерел, справи «*Аркурі та інші*» (*Arcuri and Others*), згадану вище; «*Батлер*» (*Butler*), згадану вище; «*Вейтс*» (*Veits*), згадану вище, пункт 58; та *Silickienė*, згадану вище, пункти 45 і 56; на відміну від, наприклад, справи *Phillips*, згаданої вище, пункт 39).

122. Щодо скарги першого і четвертого заявників на те, що судовий розгляд у суді першої інстанції був проведений за їх відсутності, Суд повторює свій попередній висновок про те, що заявники самі вирішили відмовитися від свого процедурного права брати участь у судовому розгляді справи (див. пункт 110 вище). Стосовно аргументу заявників, що їх не мали змушувати нести тягар доведення законності походження їхньої власності, Суд повторює, що не може бути нічого свавільного, для цілей «цивільного» аспекту пункту 1 статті 6 Конвенції, в перекладанні на відповідачів тягаря доведення під час розгляду конфіскаційних справ *in rem* після того, як прокурор висунув обґрунтовану претензію (див., серед інших авторитетних джерел, справу «*Грейсон і Барнхем*» (*Grayson and Barnham*), згадану вище, пункти 37–49, а також висновки Суду у пунктах 103–104 вище). Щодо сумнівного ставлення заявників до встановлених національними судами фактів, Суд повторює, що він не може виступати в ролі четвертої інстанції і, більш того, не буде ставити під питання чесність внутрішніх висновків (див. наприклад, «*Бочан проти України*» (*Bochan v. Ukraine*) (№ 2) [ВП], № 22251/08, пункт 61, 5 лютого 2015 р.).

123. Отже, ця частина заяви є явно необґрунтованою та має бути відхиленою відповідно до підпункту «а» пункту 3 і пункту 4 статті 35 Конвенції.

(б) скарга першого заявника відповідно до пункту 2 статті 6 Конвенції

124. Європейський суд нагадує, що питання про можливість застосування пункту 2 статті 6 Конвенції потрібно розглядати у двох аспектах: у вузькому – у зв'язку з проведенням відповідного кримінального процесу як такого, і широкому, якщо процес виходить за

межі сфери судового розгляду за певних обставин (див. наприклад, «Ваньяк проти Хорватії» (*Vanjak v. Croatia*), № 29889/04, пункт 67, 14 січня 2010 р.).

125. У зв'язку з цим Європейський суд зазначає, що процедура конфіскації *in rem* в цьому випадку відбулася не після встановлення кримінального переслідування першого заявника, а, навпаки, передувала йому. Отже, другий, більш широкий, аспект пункту 2 статті 6 Конвенції, роль якого полягає у запобіганні порушенню принципу презумпції невинуватості після того, як відповідні кримінальні справи завершилися не засудженням (наприклад, виправдання, закриття кримінальної справи, що не має позовної сили у зв'язку із завершенням строку давності, смерть обвинуваченого тощо), тут не має жодного значення (див. «Аллен проти Сполученого Королівства» (*Allen v. the United Kingdom*) [ВП], № 25424/09, пункти 103 і 104, ЄКПЛ 2013; «Герінгс проти Нідерландів» (*Geerings v. the Netherlands*), № 30810/03, пункти 43–50, 1 березня 2007 роки; *Phillips*, згадана вище, пункт 35; «Лагарде проти Франції» (*Lagardère v. France*), № 18851/07, пункти 58–64, 12 квітня 2012 р.).

126. Щодо першого, більш обмеженого аспекту пункту 2 статті 6, роль якого полягає у захисті права тієї чи іншої звинуваченої людини вважатися невинною виключно у межах кримінальної справи (див. «Аллен» (*Allen*), згадану вище, пункт 93, з наступними посиланнями, зазначеними у тому ж пункті), Суд повторює, спираючись на своє усталене прецедентне право, що постанова про конфіскацію майна застосовується в цивільному судочинстві *in rem*, без кримінального обвинувачення, і це має не каральний, а профілактичний і / або компенсаційний характер і, отже, не може спричинити застосування цього положення (див. серед інших авторитетних джерел, справу «Батлер» (*Butler*), згадану вище; AGOSI, згадану вище, пункт 65; «Р'єла» (*Riela*), згадану вище; і «Аркурі» (*Arcuri*), згадану вище).

127. Звідси випливає, що скарга першого заявника не відповідає *ratione materiae* пункту 2 статті 6 Конвенції у межах контексту підпункту «а» пункту 3 статті 35 і тому має бути відхилена відповідно до пункту 4 статті 35.

VI. ІНШІ СТВЕРДЖУВАНІ ПОРУШЕННЯ КОНВЕНЦІЇ

128. Заявники, посилаючись на статті 7 і 14 Конвенції, заявили про власні скарги на результати національних проваджень.

129. Зважаючи на всі матеріали, що є в його розпорядженні, та тією мірою, якою ці скарги належать до його компетенції, беручи до уваги

власні попередні висновки (див. вище пункти 121, 123 і 127), Суд вважає, що вони не мають будь-яких ознак порушення прав і свобод, гарантованих Конвенцією або протоколами до неї. Відтак ця частина заяви має бути відхилена як явно необґрунтована відповідно до пункту 3 і пункту 4 статті 35 Конвенції.

НА ЦИХ ПІДСТАВАХ СУД ОДНОСТАЙНО

1. *Оголошує* скарги першого, другого і четвертого заявників за статтею 1 Протоколу №1 прийнятними, а решту скарг у заяві – неприйнятними;
2. *Постановляє*, що не було порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

Учинено англійською мовою та повідомлено письмово 12 травня 2015 р. відповідно до пунктів 2 та 3 Правила 77 Регламенту Суду.

Франсуаз Елен-Пассо
Секретар

П'яві Пірвеля
Голова